

Věda a umění

Pjér la Šé'z

Není zrovna snadné uchopit na relativně omezeném časoprostoru tak obtížnou otázku, jakou je současný, značně problematický, vztah mezi vědou a uměním. Omezím se proto jen na to nejpodstatnější.

Veškeré stopy, které máme k dispozici, ať už nám je poskytuje archeologie, srovnávací religionistika, zkoumání života současných loveckých a přírodních populací nebo mytologie a mnohé další obory, zcela samozřejmě ukazují na původní jednotu člověka a Ducha jako na výchozí stav - přirozený počátek zrodu a veškerého dalšího pohybu lidského vědomí. Analytická psychologie, zejména rozsáhlé studie C. G. Junga, však poukazuje k významnému faktu. Zdá se totiž, že tato původní jednotka, v níž ještě dnes nacházíme Přírodu, postrádala sebereflexi, která přirozeně není možná bez nějak zdůrazněného subjektu, tedy bez určitého „já“. Přitom je možné, že samotné okolnosti, podněcující vznik vědomí, byly zřejmě spíše traumatické. „Formy myšlení, univerzálně pochopitelná gesta a mnoho postojů následuje vzor, který byl ustaven dávno před tím, než člověk rozvinul reflexe schopné vědomí. Je dokonce i možné, že raný původ lidské schopnosti reflektovat vznikl z bolestných důsledků emocionálních srážek. Dovolte mi pouze pro ilustraci uvést příklad *bušmena*, který v okamžiku vzteku a zklamání nad neulovenou rybou uskrtil svého milovaného jediného syna a je pak zachvácen nekonečným zármutkem, když drží v náručí malé mrtvé tělíčko. Takový muž si může zapamatovat bolest tohoto okamžik navždy.“ (C. G. Jung: Psychoterapeutické sešity č. 31, strana 63, Praha 1989)

Hlavním motivem vzniku vědomí je tedy nejspíše celá škála emocionálních stavů, jejichž společným jmenovatelem je strach. Není tedy divu, že vědomí má tendenci samo sebe vymezovat vůči ostatnímu světu spíše negativně. Tato tendence se však ve vši své děsivosti prosadila teprve v minulém století, zatímco na počátku vzniku a rozvoje vědomí byla objektivní situace značně jiná. Na tomto místě není možno věnovat zevrubnou pozornost onomu procesu postupného rozvoje jáství, který trval alespoň dva miliony let, jak dokládá Eliade ve svých *Dějínách náboženského myšlení*. Spokojím se proto pouze s obecným konstatováním, že během této doby zůstává „já“ více méně spojeno se svým nevědomým základem, jak o tom svědčí mytologie i filosofie přírodních národů. Tato propojenost ovšem rozhodně neznámá nějaký bezduchý stav, protože „já“ je stále vedeno nevědomím, které není žádnou nevědomostí, ale ze všeho nejspíše tím, čemu se dnes říká „vyšší inteligence“, případně „univerzální vědomí“ nebo prostě Duch. Ostatně mytologizovaná vzpomínka na tento stav zaznívá ještě dnes v obrazech šťastného ráje, z něhož byl člověk buď vyhnán, případně jej sám *prométheovsky* opustil. Pro tento stav je každopádně charakteristická „boží blízkost“, ať už je vyjadřovaná blízkostí Nebe a Země, případně pobýváním člověka v boží zahradě Eden. Z uvedených faktů lze snad oprávněně vyvodit prostou myšlenku. Posilování a postupná emancipovanost „já“ jsou v přímé úměře vůči vzdalování se původnímu nevědomému základu, mytologicky chápanému jako ráj. Navzdory běžně zavedenému pojetí, které má zjevnou tendenci vinit člověka ze samolibosti, ať už mají takové koncepce své kořeny v Sumeru, v Řecku, v křesťanství nebo kdekoli jinde, upozorňuji také na závažné objektivní okolnosti, které člověka prakticky přiměly ke značným změnám životního způsobu, pokud chtěl vůbec přežít. Snad nejmohutnější objektivní okolností takového druhu je konec doby ledové, následovaný rychlým zalesněním Evropy. Ústup ledovců jednoduše donutil pravěkého lovce v Evropě, aby svůj dosavadní „rajský“ životní způsob opustil, jelikož prostě ztratil obživu, kterou mu poskytovala velká stáda zvířat. Pro tuto myšlenku svědčí i to, že v severní Americe zůstal lovecký životní způsob beze změny zachován, jelikož velké pláně s obrovskými stády bizonů stále poskytovaly lovcům dostatek obživy.

Této otázce se podrobněji věnuji ve své studii *Indián, zpráva o archetypu*, která vyšla v nakladatelství Triton v roce 2003. Zdá se tedy, že to nebyla jen samolibost nějakého „já“, ale stejně tak zcela objektivní situace, jimž bylo nutno se přizpůsobit a to logicky právě posílením „já“. Proces posilování vědomého „já“ se značně urychlil přijetím zemědělského způsobu života a následným zakládáním měst i velkých říší. Jedním z nejzajímavějších a zcela charakteristických příkladů objektivní nutnosti posílení vědomého „já“ je řecký filosof Parmenidés, jemuž bylo určité poznání zjeveno božskými bytostmi prostřednictvím jakési holistické vize. Poté však byl vyzván, aby uplatnil logos, tedy racionální logickou rozpravu pro lidské prozkoumání a objasnění metafyzických obsahů své vize. (viz *Velké postavy západního myšlení*, zpracoval Richard A. Muller na stranách 15 až 19, vydal Prostor v Praze v roce 1992). Jelikož se nadále budu zabývat spíše těmi důsledky emancipace ega, které se jeví jako negativní, upozorňuji hned na začátku na jisté známky toho, že člověk byl k tomuto svému vývoji vyzván samotnou skutečností, pokud jsme ještě vůbec ochotni považovat skutečnost personifikovanou například Planetou, která tehdy ještě nebyla pouhým životním prostředím, za projev inteligence, která s námi jako s celkem určitým způsobem komunikuje. Ostatně i ve slavné scéně ze zahrady Eden je zřejmá poněkud zarážející nepřítomnost vševědoucího a všemocného Boha právě v onom nejpodstatnějším momentu, v němž Ďábel pokouší své nevědomé oběti. Nejsou snad jeden i druhý, Bůh i Ďábel, dvěma stránkami téže skutečnosti, jak o tom svědčí mýty starších kultur, které ještě tyto dva póly od sebe neoddělují tak ostře? Nejde mi v žádném případě o to svalovat vinu nebo zodpovědnost tam či onam. Rád bych však upozornil na to, že pokud vůbec alespoň potenciálně existuje nějaký dialog, může to být jen rozhovor dvou stran, z nichž každá má alespoň v jistém ohledu svou vlastní autonomii.

II. Umění

Máme-li se nějak smysluplně dotknout umění, pak je třeba uvědomit si především, že se tím dotýkáme oblasti nevyslovitelného, nevyjádřitelného. Umění navíc nemůže existovat samo o sobě. Umělecké dílo je teprve tím, co v nás jakýkoli jeho objekt vyvolává. V tomto smyslu je největším uměleckým dílem právě sama skutečnost, ovšem právě až tehdy, když si ji někdo uvědomuje. Díky tomuto přístupu snad můžeme lépe pochopit, co je vlastně oním nevyslovitelným, nezobrazitelným. Je to zřejmě jakási nejzazší mez subjektivity, co v nás umění oživuje. Je to právě neuchopitelnost duše, která se přirozeně projevuje skrze umění ve zcela specifickém pohybu, který zprvu směřuje jako by za hranice obecně sdílené zkušenosti, aby nás vzápětí přivedl k daleko přesnějšimu pohledu na samotnou skutečnost. Co je však na této schopnosti nejzajímavější, je jeden poněkud zvláštní a často opomíjený fakt. Zdá se totiž, že umění je nám zcela přirozeně dáno. Postačí jen pozorovat Přírodu a ihned vidíme, že je uměleckým dílem jako celek a stejně tak i v každé své jednotlivosti. Rovněž při nezaujatém pohledu na malé děti nelze přehlédnout, že jsou to rození umělci. Všechny jejich výtvořky jsou nadány značnou uměleckou silou, která z dětí vyzařuje bez jakéhokoli úsilí, takže jejím pramenem je zcela zřetelně nevědomí. Ostatně jakýkoli výtvor, který pochází z dávnější minulosti, je zcela samozřejmě také uměleckým dílem, i když se jedná o tak praktický „výrobek“, kterým je například to, čemu tak neobratně říkáme pěstní klín.

Dokonce ještě i ve zcela nedávné minulosti bylo naprosto přirozené vyvažovat uměleckou a praktickou stránku lidské činnosti, jak o tom svědčí dokonce i natolik profánní stavby, jakými jsou měšťanské domy nebo tak ryze technické výrobky, jako lokomotivy, parní turbíny, případně lodi a cokoli dalšího, co naštěstí ještě i dnes tvoří protiváhu železobetonovým panelům, domům šroubovaným ze skla, železa a betonu, nebo jiným produktům lidské činnosti, které jsou důsledně zbavovány jakéhokoli uměleckého nebo třeba i jen estetického přesahu.

Umění tedy původně není třeba nikde hledat, protože je autonomním vyjádřením Ducha, který bez viditelného úsilí emanuje do Přírody. Příroda a její přirozenost se nechávají vést impulsy Ducha zcela naivně a bez postranních úmyslů o účelnosti nebo výhodnosti toho nebo onoho postupu. Tato situace je výchozím stavem každého vývoje. Jelikož ale umění vlastně neexistuje, pokud si je někdo neuvědomuje, vývoj dříve nebo později zákonitě dospívá do

svého kritického bodu, v němž si „já“ - tedy vzniklý subjekt - uvědomí sílu nebo krásu onoho stavu, aby se později zeptal na jeho případný účel.

A právě tehdy vzniká:

III. Věda

Na rozdíl od umění, které je člověku a světu prostě dáno, věda reprezentuje něco následného, reflektujícího, racionálního. Kritická reflexe má přitom jeden podstatný účinek; skutečnost díky ní ztrácí svou dosavadní samozřejmost. Sama skutečnost se tak stává předmětem vědeckého zkoumání, stává se otázkou, a tudíž je zatížena pochybností. Věda je tedy lidskou odpovědí na vzniklou nejistotu, kterou však ona sama svým tázáním zakládá. Věda tedy nejen reflektuje objektivní svět jako něco nesamozřejmého, ale má zároveň imanentní tendenci stát se sama sobě samozřejmostí a pokud možno tuto situaci přestat reflektovat nebo s tím ani nezačít. V tomto smyslu se velmi podobá jáskému komplexu a proto není divu, že s ním sdílí i řadu jeho dalších vlastností.

Jak už bylo výše naznačeno, věda je přirozeným následkem vzniku „já“. Proto snad není příliš přehnané tvrzení, že tytéž funkce, které uplatňuje „já“ v psychologii jednotlivce, můžeme pozorovat u vědy v rámci společnosti. To je ostatně také důvodem, proč se čas od času věda dostává do slepých uliček, z nichž existuje jediné východisko, jímž je návrat k samotným kořenům vědy. Až příliš často se totiž stává, že určité, pouze vytvořené postupy, získají statut jakési samozřejmosti. Zapomíná se přitom právě na počáteční umělost vědy, takže není divu když se další cesta skrze skutečnost stává spíše neprůchodnou. Ostatně není divu, že tento až následný, umělý původ vědomí a vědy je obecně tak často opomíjen. Jak dlouho a s jakou zřetelností vlastně dokáže naše „já“ prožívat onen zvláštní stav, v němž si uvědomuje, že si uvědomuje? Dříve nebo později tento naivní, spíše ještě dětský úžas ustoupí zvyku a pocitu samozřejmosti. Stejně tak se každé provizorium mění v danost jakmile si na ně zvykneme. Protože však i nadále zůstává provizoriem, nefunguje nikdy úplně spolehlivě. Tak právě existuje jen skutečnost a proto věda začne ještě více vyvíjet metodologickou snahu předcházet narůstající nejistotě. Tato snaha je však obvykle nejspíše pouze jakýmsi opevňováním, které nápadně připomíná nejrůznější obrany disociovaného „já“. Člověk i jeho věda si prostě zvyknou na to, že si uvědomují. Uvyknou tomuto stavu dokonce natolik, že už si neuvědomují, že si neuvědomují. Díky tomu dochází ke zcela paradoxní absurditě. Umění, naše nejpřirozenější součást, nám začne připadat jako něco zcela zvláštního, zatímco umělé vědecké konstrukce považujeme za autonomní a samozřejmý základ lidského světa, čímž věda získává svůj mocenský - možná dokonce mocnářský - aspekt. Zvláštní příbuznost slov umět a umělost budiž asociačním připomenutím onoho napětí.

Lze snad právem konstatovat, že v současnosti získává toto napětí velmi dramatickou podobu, a proto má značný význam ptát se, zda lze vzniklou propast mezi oběma póly nějak smysluplně překlenout. A pokud je to vůbec možné, nabízí se otázka, kterou tak dobře zná každý terapeut: Jak na to?"

IV. Šamanismus

Jestliže se nyní hodláme zabývat otázkou, jak znovu spojit umění a vědu, podívejme se nejprve ke kořenům naší duchovní minulosti, k šamanismu, v němž jsou oba tyto póly ještě harmonicky propojeny. Šamanismus je nejstarší známý způsob, jímž člověk začíná aktivně uchopovat samu skutečnost, a to dokonce také na její neviditelné, duchovní úrovni. Šaman je celým svým bytím zaměřen k navázání a rozvoji dialogu mezi naším lidským časoprostorem a univerzálním světem Ducha.

Zcela obecně vzato, šaman disponuje schopností otevřít cestu do světa Ducha, což psychologicky znamená, že k tomuto světu přistupuje ze strany jáského vědomí, protože

sebereflektující „já“ už samotným svým vznikem začíná dosavadní oboustranné spojení uzavírat. Odtud snad pramení množství univerzálně se vyskytujících motivů, které vždy shodně hovoří o tom, jak šamani předchozích generací vládli daleko větší silou a kupříkladu skutečně fyzicky konali to, co současní šamani realizují už jen v symbolickém náznaku. Týká se to například zázračného letu do nebe nebo do podsvětí, jak o tom hovoří Eliade ve své obsáhlé práci *Šamanismus a archaické techniky extáze*, Argo, Praha 1997. Vidíme přitom, že šamanismus představuje zřetelně duchovní postoj, ve kterém jsou si obě strany ještě velmi blízko. Členové kmene se nijak nepodivují nad tím, že jejich šaman dokáže komunikovat s duchy. Ostatně duchové pro ně neznamenaají nic abstraktního, protože jejich přítomnost je každodenní součástí jejich reality. Šamanismus tak zůstává otevřen na obě strany. Extatické zkušenosti jsou ostatně pro lidský svět vyloženě konstitutivní. Jak prokázal Eliade, naše kultura ve svých základech spočívá právě na obrazech, jež vznikají součtem mnoha šamanských zážitků a poznatků, které šaman ze svých cest přináší.

Šamanismus tak ještě přirozeně spojuje obě strany, „já“ a Ducha, vědomí i nevědomí, vědu i umění.

V. Alchymie

Další vývoj lidské kultury, zejména po vzniku měst, států a říší, logicky směřuje spíše k výraznějšímu posilování vědomí, tedy k vytváření institucí, které přebírají zodpovědnost za jednotlivé členy komunity a prostředkují komunikaci s duchovním světem a postupně se světem vůbec. Ať už jsou tyto instituce zaměřeny spíše na světskou nebo duchovní realitu, kladou stále pevnější hranici mezi jednotlivce a kolektiv, přičemž síla kolektivního prvku narůstá a vzniká tak situace, v níž reálně existuje spíše jakési kolektivní vědomí nežli jednotlivec. Ten, pokud vůbec nějak existuje, je stylizován do obecného vzoru který představuje, ať už jako král nebo kněz, vojevůdce nebo cizinec, případně nepřítel apod. Osobní rysy se začínají smazávat až k neurčitosti, případně ani nevznikají.

Pro dokreslení uvádím skutečnost, která vyplývá z doslovu Jana Ullricha (str. 233 a dále) ke knize *Mluví Černý jelen*, kterou vydalo v roce 1998 nakladatelství Hynek v Praze. Touto skutečností je fakt, že indiánská přírodní filosofie vznikala součtem individuálních zážitků všech členů kmene. Zdá se tedy, že prvotní stav lidského společenství je nejspíše vytvářen liberálním sdílením individuálních odlišností, jak o tom ostatně svědčí i výše uvedená poznámka, věnovaná šamanismu.

Netolerance k individualitě vzniká až daleko později a je doprovodným jevem procesu domestikace, který lze pozorovat s celkovým rozdělováním společnosti na pastevce a zemědělce, vojenskou aristokracii a otroky pole, apod.

Jakmile tedy vznikají velké říše, ustavuje se kolektivní vědomí. Jedinec existuje pouze potud, pokud je členem celku. Tak tomu bylo sice i kdykoli dříve, ale upevnováním vnějších hranic a vnitřními rozpory se povaha tohoto celku zásadně mění směrem od otevřenosti a svobodě k napětí a dogmatickosti. Je tedy jen logické, že se v těchto souvislostech objevují kompenzační snahy o uchování identity. Jednou z prvních pozorovatelných tendencí tohoto druhu je vznik tajných mužských společenstev, která pomáhala mužům uchovat si alespoň část původní integrity v dobách nejtvrdsšího matriarchátu, kdy byli často pouhými otroky pole a podřízenými obyvateli domu své ženy. Proto nás tedy nemůže udivit, že vznik alchymie je obvykle datován do období, následujících vznik velkých říší, respektive ukazuje se jako reakce na nastalou situaci. Psychologicky lze říci, že je to zcela přirozená odpověď individua na kolektivnost, kterou si pozvolna a velmi nejasně začíná uvědomovat.

Alchymista totiž především pracuje samostatně a pokud vůbec o své práci nějak vypovídá směrem k ostatním, činí to s krajní nesrozumitelností, kterou často vytváří zcela záměrně. Dalo by se říci, že se zahaluje do mraku tajemství. Ať už jsou to různé jinotaje, rébusy, záměrně

klamavé stopy, to všechno ztěžuje zkoumání alchymie, a tak právě v této oblasti panuje tolik nedorozumění. Vědeckému zkoumání proto velmi napomohl C. G. Jung svou mnohaletou prací a zejména svazky, které vydal pod názvem *Psychologie a alchymie* (česky vyšlo jako V. a VI. svazek výboru z díla C. G. Junga v letech 1999 a 2000 v nakladatelství Tomáše Janečka v Brně). Ze všeho, co Jung k této obsáhlé otázce vývoje lidské kultury přinesl, se zmíním pouze o jednom aspektu, který z Jungova díla vyplývá spíše imanentně. Zatímco jakýkoli státní úředník odvozuje svou moc ze státního aparátu, aniž by musel tento aparát nějak dále přezkoumávat, alchymista je ve zcela jiné situaci, protože je téměř vždy osamoceným hledačem pravdy. Může se sice opírat o sdělení jiných alchymistů, pokud se k nim vůbec dostane, avšak jeho pracoviště má spíše skrytý charakter mimo jiné také proto, že bývá často vystavován tlaku oficiálního aparátu. Alchymisté proto postupně vypracovali velmi důmyslný systém svého postupu, v němž utajenost a celková skrytost tvořily pouze jeden článek.

Z hlediska našeho tématu je přitom však daleko zajímavější jiná část alchymistické filosofie, která spočívala na neoddělitelném spojení dvou zcela odlišných pracovních přístupů. Prvním z nich je to, co lze označit jako „oratorium“, prostor pro meditace, kontemplace, zkrátka duchovní ponory, v nichž se alchymista pokouší spojit s Duchem, vyžádat si jeho vedení, a zároveň přitom očišťuje svou vlastní duši. Je to tedy posvátný prostor, v němž alchymista hledá duchovní inspiraci pro svůj další praktický postup. Druhým prvkem, stejně nezbytným, je „laboratorium“ v němž alchymista převádí získanou inspiraci do praktických úkonů, laboruje s danou materií, čímž získává zcela praktické výsledky. Toto laborování má však zpětný účinek na jeho vlastní duši, s níž se proto opět spojuje prostřednictvím „oratoria“. Tím vzniká do sebe uzavřený cyklus činností, které opět smysluplně rozvíjejí jedna druhou a vzniká mezi nimi harmonie. Alchymie, stejně jako ostatní hermetické obory lidské činnosti, především kompenzují jednostranný vývoj lidské kultury, v němž má tendenci převládnout kolektivní prvek, který nabývá stále výrazněji mocenských rysů.

Z našeho hlediska je zajímavé především sedmnácté století, ve kterém slaví svůj úspěch *metoda*, jejímž zakladatelem je Aristoteles. Jistě to není náhoda, když ve stejném čase dochází k odklonu od alchymie, protože její výsledky jsou jednak nezaručené a navíc tento obor vyžaduje nekonečnou trpělivost a pokoru.

Během dalších staletí tedy probíhá vývoj ve znamení stále důslednějšího oddělování teoretických a praktických stránek lidské činnosti. Vědec se cítí být stále méně vázán takovými duchovními kritérii jako jsou svědomí, pokora nebo úcta k Duchu. Na druhé straně umělec nebo ten, kterému se dnes téměř posměšně říká filosof, se stávají více či méně zábavnými figurami, které se ze všeho nejspíše hodí pro ukrácení dlouhé chvíle.

Řečeno zcela obecně, teorie přestává být pro praxi závazná a praxe má své vlastní zákonitosti, kterými se řídí, z nichž možná nejpodstatnější je *účinek*. Teorie se však stejně tak odděluje od praxe, takže postupně začíná být možné něco tak obludného, jako je teorie pro teorii, pouhá vykonstruovanost bez věcného obsahu.

VI. Rozděl a panuj

Ať už k těmto pohybům dochází na poli vědy nebo umění, vzniká stále větší chaos a zmatek, neboť oba tyto obory mají samozřejmě i nadále svou teoretickou a praktickou stránku. Jenom nepatrné množství zcela výjimečných jednotlivců zůstává však navzdory všem obecným pohybům ještě schopno udržet pohromadě oratorium i laboratorium své činnosti. Obecně, za státním úředníkem stojí státní aparát, který je běžnému člověku nedostupný pro svou vzdálenost prostému životu i pro svou mocenskou nesrozumitelnost. Za vědou zase stojí její vědecko - technický aparát, jemuž v současnosti může skutečně porozumět pouze minimum speciálně školených odborníků. Nakonec také za uměním - a zároveň před ním - zase stojí jeho publikum, přičemž komunikace s ním má své vlastní zákonitosti. Pokud vláda, věda nebo umění

necítí závazný vztah vůči Duchu, stává se jejich hlavním božstvem faustovský Účinek, v jehož jménu je možno sáhnout prakticky k čemukoli.

Pouhý teoretik naproti tomu působí na první pohled téměř impotentně, kdyby Účinek jeho působení nebyl snad ještě daleko nebezpečnější. Tento anonymní, obecný teoretik, jelikož se zase necítí být nijak vázán praktickou stránkou skutečnosti, dosahuje svým převážně vykonstruovaným filosofováním, zaměřeným zejména na posvátné „*mělo by se*“, jakéhosi zneskutečňování skutečnosti. Tito lidé pak bezděčně opouštějí všechno autonomní zejména instinkty a emigrují se svým vědomím co nejdál od všeho „temného“. Děsí je ovšem také to, co je nabíledni, tedy jasné a proto je jim nejlépe v oblasti šedé kůry mozkové. Tam více méně nezávazně manipulují teoretickými pojmy, aniž by cítili nutnost spojovat tyto pojmy s něčím, co existuje také ještě objektivně. Vzniká tak intelektuál - snad největší praktické nebezpečí naší doby.

Entropický účinek jeho chování je totiž o to nejbezpečnější, že intelektuál jej vůbec nezamýšlí jako cíl svého snažení. Dokonce o tomto účinku často ani neví protože už dávno zaměnil Ducha za pouhý intelekt, jemuž jde samozřejmě nejčastěji o tak zvanou „dobrou věc“. Díky tomu je intelektuál schopen zbavit skutečnost jejího reálného rozměru, aniž by si to vůbec postřehl. Nanejvýš mu zbývá údiv, kde to vlastně zůstává ono stále hledané dobro. Většinou však nic skutečného nemůže přímo pozorovat, jelikož je příliš zaměstnán již zmíněným „*mělo by se*“. Celková situace, která díky tomu vzniká, je krajně ohrožující, protože narušuje samotné základy naší společné lidské existence. Do vzniklých mezíprostor se navíc ihned prodírá plevel všeho druhu, ať už je to pohodlnost, lhostejnost, alibismus a všechny ostatní odstíny šedi. Není jistě třeba tuto situaci líčit podrobně. Vždyť stačí jen rozhlédnout se po naší společné přítomnosti, která vykazuje již známé znaky společnosti, stojící před svým vlastním zánikem. Uvedu zde jen dva, které se týkají přímo diskutovaného tématu. Za prvé, věda stojí prakticky přímo proti samotnému životu, jestliže dává vznikat zbraním hromadného ničení a stejně tak už teď den co den ničí její plody náš přírodní svět, vzduch, vodu i ostatní potravu, bez níž nedovedeme dál přežít.

Za druhé, kolektivní umění se zcela oprostuje od vztahu k životu normálního jedince. Tento jedinec je pouhým divákem, počítá se s ním nejvýš jako s otrokem, který si jako otrok nejspíš už ani nepřipadá, protože sedí u svého televizního přijímače nebo nad novinami a časopisy v relativním fyzickém pohodlí. Majitelé televizních kanálů však prodávají zadavatelům reklam konkrétní počty diváků. Na druhé straně ani samotné obsahy uměleckých děl nehledí na sdělení a nějaký ideový nebo snad dokonce duchovní přesah, jelikož jediným spolehlivým kritériem je opět počet diváků nebo čtenářů.

Taková věda a umění společně vytváří davově konzumní civilizaci, která začíná postrádat kulturu a vytváří z člověka jen pasivního konzumenta úplně stejně, jako to dělají drogoví dealaři. Stejně jako narkomani, stávají se však davoví konzumenti nakonec zcela neschopní samostatného života. Mohou snad nanejvýš přežívat, ale jakmile se zhroutí jejich životní aparát, nemohou bez něj ani fyzicky existovat. A tento aparát funguje v současné době jako energetický parazit, který spotřebuje daleko víc energie, než kolik je schopen vyprodukovat. Kde je však ta zbývající energie? Neživí snad naši neurózu nebo ještě hlubší disociaci? Podíváme-li se tedy na naši současnost z tohoto úhlu pohledu, je ihned zřejmé, že mezi lidstvem a jeho přirozenou skutečností vznikla hluboká propast, stejně jako mezi vědou a uměním. Hovoříme-li však dnes ještě o nějakém umění nebo vědě, je téměř zbytečné nějak je dále rozlišovat, protože již vlastně nejde ani o umění ani o vědu. Jde spíše o nějaká pragmatická „*nou hau*“ bez kořenů a tudíž také bez pořádného ovoce. Jsou to vlastně už jen jakási samoúčelná monstra, která nám pomáhají pouze k tomu, abychom si konečně podřízli vlastní vývojovou větev.

VII. Východisko

Jako tomu bylo vždy, vývoj přináší také něco jiného, co na první pohled možná není příliš zjevné, co se však nakonec obvykle ukáže jako to nejpodstatnější. Z výše uvedených, ne příliš radostných, konstatování je zřejmé, že to, co je už tak dlouho obcházeno co nejširším obloukem, je právě sám Duch. Jelikož je tento pojem zatížen přemnohým intelektualismem, raději uvádím navíc také jeho nejpřirozenější synonymum, kterým je samotný Život.

Naše racionální věda nám již dlouho tvrdí, že ve vesmíru je něco živé a něco jiného zase živé není. Sama však díky důslednosti, jež je pro ni naštěstí typická, dospívá na svých vlastních hranicích k velmi optimistickému zjištění, že ve vesmíru je živé úplně vše. Tudíž je vše prodchnuto Duchem. Nemá žádný smysl nyní ironizovat toto zjištění poukazem na to, že takovým věděním disponovalo lidstvo vždy a zvláště je to patrné u alchymie. Zcela prostě však můžeme říci, že lidstvo vykonalo jakousi velmi dlouhou Odysseu, ve které s typicky lidskou nezlomnou ochotou vždy znovu trpět, vyzkoušelo snad všechny existující slepé cesty. Všechny tyto cesty byly poctivě a důsledně realizovány a všechny nakonec vyústily do slepé uličky marnosti. To samo o sobě by samozřejmě nedávalo žádný smysl, kdyby během této cesty nedospívalo stále více lidských bytostí k neochvějnému poznání, že další cesta dosavadním způsobem prostě už nikam dál nevede a nikdy ani nevedla. Svět, který je nám původně dán, přirozený svět, jeví sice po tomto experimentu známky značného použití až zneužití, avšak jestliže dostatečné množství lidských bytostí během tohoto pokusu dosáhlo oné dospělosti, díky níž by prakticky dokázaly nepokračovat dále v cestě zmaru, nezdá se být tato cena neadekvátní.

Ptáme-li se tedy na východisko, pak není nutno opět vytloukat klín klínem a navrhopvat nějaká důmyslná řešení. Jako východisko pro začátek totiž úplně stačí opustit cestu, která nás dovedla až k bezvýchodnosti, a nehledat žádnou další. Jestliže smyslem našeho společného dobrodružství má být návrat do našeho společného domova, pak bychom lépe než kdokoli jiný měli vědět, že tento domov existuje stále, i když jsme v něm tak dlouhou dobu nebyli. Nejsilnější mi na tom všem připadá ten fakt, že z domova jsme utekli jako malé děti a nyní se tam můžeme vrátit jako dospělí partneři Ducha, který byl přirozeně stále přítomen, i když jsme se tolik snažili jej obcházet. Ostatně vyjádřeno jazykem eckhartovským – „Bůh, pokud ho k sobě nepouštíme, může být nejdále za dveřmi.“

VIII. Věda a umění

Věda a umění naleznou opět své spojení, až přestaneme být nepřátelští vůči přirozenému světu, až překonáme svůj strach z tohoto světa Ducha - Života. Jakmile budeme schopni užívat takového životního aparátu, který bude přirozeně prostupován Přírodou, bude most mezi Vědou a Uměním opět existovat. Až pochopíme, že požehnání Ducha si nelze nijak vynutit, snad najdeme dost síly abychom přijali skutečnost takovou jaká je. Bude k tomu třeba také pochopit, že s Duchem není možno smlouvat. To jde do jisté míry pouze s Dáblem, Duch je sám největší výzvou a nechce od nás vůbec nic, což je zjevné z celé naší společné historie. A protože nechce nic, není možno s ním smlouvat a jeho přízně nelze dosahovat ani žádnou obětí nebo jakýmkoli úsilím. Duch totiž poskytuje své požehnání bez zavazujících podmínek. Člověk může tuto přízeň pouze ignorovat, protože o ní má své vlastní představy. Duch si ovšem stejně tak nenechá nic diktovat, neboť potom už to není Duch, ale pouhý intelekt.

Poslední optimistické zjištění jsem si nechal až na závěr tohoto odstavce. Když jsem hovořil o nějakém rozdělování a propasti, měl jsem na mysli jen to, co může existovat pouze subjektivně. Pouze v naší subjektivní mysli může vzniknout takový dojem, díky němuž posléze svět vidíme pod zorným úhlem tohoto iluzorního klamu.

Holisticky vzato však nemůže nic takového jako nějaké rozdělení vůbec existovat ve světě, v němž je vše vzájemně propojeno od nejmenší částičky až k nerozlehlejšímu nekonečnu.

IX. Syntéza

Jestliže po analýze nenásleduje syntéza, pak přirozeně chybí cosi nepostradatelného. Proto chci na závěr svých úvah ještě shrnout cosi, co je vlastně jejich leitmotivem. Pokud značně zjednodušíme dějiny vývoje lidského ducha, pak lze říci, že na počátku veškerého jeho pohybu nalézáme stav, který lze pojmenovat jako indiánství. Této otázce jsem se věnoval podrobněji ve své studii *Indián, zpráva o archetypu*, (vyšla v roce 2003 v nakladatelství Triton), zejména na stranách 20 až 25. Na tomto místě bych rád provedl jistá upřesnění toho, co jsem ve zmíněné studii načrtl spíše intuitivně.

Na počátku našeho vývoje jsme tedy v harmonickém vztahu k Přírodě a stejně tak k sobě samým, protože nejsme od Přírody dosud ani zřetelně odlišeni. Lidská bytost žije v ráji, plně spojená s Přírodou a její moudrostí, postrádá však schopnost skutečně individualizovaného, tedy koncentrovaného vědomí s jeho husserlovskou intencionalitou. Pokud je pro vědomí přírodního člověka něco charakteristické, pak především jeho volné plynutí. Jako by toto vědomí nebylo dosud skutečným vědomím, ale spíše tichým svědkem přírodních skutečností. Toto vědomí je především intuitivní nebo receptivní, protože racionální složky vědomí zůstávají dosud nerozvinuty, takže vědomá konfrontace se skutečným protivenstvím zatím není možná. To se ukázalo jednak v Evropě na konci doby ledové a stejně tak v Americe, když indiánská kultura byla objevena tehdejšími křesťany. Toto rajske stádium vývoje lidského ducha je tedy stav, ve kterém je lidská společnost harmonická, plná hluboké intuitivní moudrosti, ponořená ve vztahu k Přírodě jako k milující a milované Matce a k životu - Duchu jako otci, který je také milující i milovaný.

Stejně jako Adam a Eva v ráji byli však lidé v tomto stádiu konfrontováni se skutečným protivenstvím na konci doby ledové, kdy již nemohli pokračovat v dosavadním způsobu života. Tady začíná druhý stupeň vývoje lidského ducha. Lidstvo je postaveno před nutnost přizpůsobit se změněným podmínkám a činí tak především přechodem na zemědělský a pastevecký způsob života. Tady pozvolna začíná domestikace divokého lovce. Tady zároveň můžeme pozorovat první mytizované vzpomínky na lovecký ráj. Minulost je zbožštěna, přítomnost je plná rozporů, budoucnost je krajně nejistá. Vnitřní jednota společnosti jako velké rodiny skončila, zakládají se nejprve chrámová města a později veliké a mocné říše se svými institucemi. Lidské vědomí je sice již posíleno, ale člověk jako jedinec se dostává zcela do područí společnosti. Jedinec existuje pouze jako součást města nebo říše.

Jaká je vnitřní reakce lidského ducha na tuto novou situaci? Člověk si především připadá nejistý vůči tomu, co cítí jako přesahující jeho individuální rámec. Vidí proto boha jako Otce, který je možná milující, především pak trestající. V antice jde tato filosofie ještě dál, protože bozi se o antického člověka zajímají pouze tehdy, když nějak překračuje své hranice. Tehdy je člověk ihned nemilosrdně potrestán. Pokud člověk zůstává ve svých vlastních mezích, bohové o něj žádný zájem neprojevují. Největším pozitivem je tedy absence trestu.

Po smrti se člověk navíc stává pouhým stínem bez paměti a bez vlastní vůle. Dokonce i tehdy, když se stal Héroem, není jeho úděl o mnoho lepší. Pouze když byl přijat mezi bohy, mohl počítat s nějakou posmrtnou existencí. Antický člověk proto zcela přirozeně položil veškerý důraz na přítomnost. Nikoli ovšem v jejím duchovním smyslu, jak bychom možná čekali, ale pokračoval dále v rozvíjení receptivní části vědomí. Bohatství, moc, fyzická krása a síla, sláva, to je to jediné, co antický člověk považuje za božské. Pro tyto hodnoty byl ochoten položit vlastní život a stejně tak uvrhnout značné množství svých bližních do otroctví a nepřiznat jim vůbec lidský status.

Jistě, že čím dále zacházela společnost v těchto směrech, tím se právě lidská přítomnost stávala méně snesitelnou. Proto ony orgiastické kolektivní výstřelky na jedné straně, proto tak hluboká melancholie na straně druhé. Toto druhé stádium bylo velice významné z více hledisek. Jednak se upevnila kolektivní, kmenová mysl a upevnily se také společenské instituce. Člověk jako by zakořenil v nejisté situaci, do níž jej vrhal jeho ryze přírodní původ i sama Příroda. Řekněme, že člověk sám sebe domestikoval v jakémsi technickém smyslu, ale duchovně byl stále ještě zcela v zajetí přírody, a tak i jeho vědomí mohlo získat individuální charakter pouze ve zcela výjimečných případech. Člověk jako jednatel stále téměř nemohl existovat. Výše jsem sice upozornil, že existovaly kompenzační proudy, ty se však přitom týkaly spíše jednotlivců. Antika jako taková přirozeně i nadále pokračovala v dalším vývoji. Jednak to byl konečně vývoj rozumu a zejména dialogu, který započal v Řecku. Jednak typicky římské schopnosti organizační a právní vůbec.

Na druhé straně však životní způsob, který antika vytvořila, nemohl nadále vyhovovat duši jednotlivce, pokud si měl právě jednatel uvědomit sám sebe.

Křesťanství se svým obratem k vnitřním hodnotám a také k hodnotám citovým, by nikdy nemohlo zvítězit, kdyby to nebyla samotná lidská duše, která se jeho prostřednictvím vzbouřila proti antické realitě. Křesťanství přináší povznesení jednatel prostřednictvím rozvíjení jeho vnitřních, ryze duchovních hodnot. Tím začíná třetí, velmi důležitá, etapa vývoje lidského ducha. Tady se lidské ego konečně osvobozuje z čistě přírodních daností a vědomí začíná díky tomu cvičit samo sebe právě ve schopnostech koncentrace a intencionality. Tady odkazují zejména na úvodní kapitolu *O dvou druhích myšlení*, jež je na stranách 21 - 53 Jungovy studie *Symbol a libido*, která vyšla jako VII. Svazek Výboru z díla v Brně v roce 2004. Křesťanství se nejprve rozvíjí především mysticky a do hlubin, v nichž se člověk opět téměř ztrácí. Když tedy středověk znovu objevuje antiku a zejména Aristotela, je už nejvyšší čas, aby tato iracionální křesťanská mystika začala pěstovat také formu, k čemuž je Aristoteles se svou metodičností skutečně povoláním učitelem.

Nelze tady podrobně zkoumat poslední dvě tisíciletí vývoje lidského ducha. Odkazují proto zejména na Jungovu studii, věnovanou tomuto tématu, *Aión*, (C.G. Jung, Sebrané spisy 9/II, Brno 2003).

Na tomto místě bych rád jen konstatoval, že právě tato dvě tisíciletí byla rozhodující jednak v rozvoji intencionality lidského vědomí a stejně tak i v odklonu od všeho přírodního, prakticky vlastně „ženského“. Obojí snad bylo nezbytné proto, abychom se konečně emancipovali. Zároveň to však vedlo k tomu, že jsme vykonstruovali dosud nevídaný životní aparát, který je však vykořeněný z přírodního sepětí s Přírodou protože jej vytvořilo vědomí, zaměřené již od konce antiky na překonání čistě přírodních daností.

X. Návrat

Pokud se tedy na naši současnost podíváme z tohoto zorného úhlu pohledu, zdá se, že psychologickým smyslem daného vývoje mohlo být dosažení dostatečné individuace kritického množství jednotlivců. Jestliže dnes je zcela evidentně tohoto množství již dosaženo, musíme si klást otázku, jakým směrem se dále vydat.

Pokusil jsem se nabídnout jakousi volnou odpověď na tuto otázku. Dnes je již zcela zřejmé, že další pokračování v dosavadním směru je nesmyslné, protože žijeme v době, kdy je člověk odkazován do svých vlastních mezí samotnou skutečností, ať už ji chápeme jako planetu Zemi, Slunce nebo Vesmír. Jestliže jsme došli k dialogu se Skutečností, je načase tento dialog začít vést. Možná to bude právě intuice, ke které se nyní zase můžeme vracet, a která nám může přinést daleko více, než přinášela přírodním kulturám. My máme totiž za sebou dlouhou cestu, během níž jsme vytvořili určitou formu, která může pojímat Skutečnost, pokud tuto formu dokážeme udržet otevřenou.

Spojování umění a vědy, intuice a rozumu, obsahu a formy, opětné shledání se světem jako s prostorem o mnoha dimenzích. To vše může být cesta, která naši budoucnost může otevřít. Trvání na oné jediné dimenzi, k níž dochází intelekt, a která přirozeně vyústila v existenciální úzkost, nám žádnou budoucnost neotevívá.

Ostatně vzpomeňme si jak právě Řím, jako vrcholná forma antiky, byl překonán křesťanstvím, které zpočátku považoval za neškodnou pověru. Křesťanství však vyjadřovalo skutečné potřeby duše a ducha tehdejšího člověka. Pokusil jsem se ukázat, jaké jsou skutečné potřeby duše a ducha člověka dnešního. Nakolik a jakou formou se tyto potřeby naplní, závisí nyní na rozhodnutí jednotlivců. Pokud nakonec převáží diktát monopolního konzumu, nemá již tato civilizace před sebou žádnou budoucnost. Pak se naplní stará zkušenost, která praví, že civilizace jsou nepoučitelné a proto vždy zanikají, zatímco přírodní kmeny se svou flexibilitou přežívají dál.

Znovu tedy opakuji: až naše civilizace nebude stát proti Přírodě, ale nalezne k ní harmonický vztah, až hranice mezi člověkem a Přírodou nebude vymezovat jedovatý odpad, pak bude opět obnoveno spojení mezi uměním a vědou, mezi Duchem a člověkem.

Literatura:

C.G. Jung. Výbor z díla I. VII. Brno, 1996 a 2004, Nakladatelství Tomáše Janečka

C.G.Jung. Některé otázky psychoterapie. Psychoterapeutické sešity. Praha, 1989, vydal Kabinet psychoterapie, Psychiatrická klinika FVL UK, Praha 2, Apolinářská 4

C.G.Jung. Aion. Brno, 2003, Nakladatelství Tomáše Janečka

M. Eliade. Dějiny náboženského myšlení I. Praha, 1995, vydal ISE – edice Oikúmené

M. Eliade. Šamanismus a archaické techniky extáze. Praha, 1997, nakladatelství Argo

J. Neihardt. Mluví Černý jelen. Praha, 1998, nakladatelství Hynek

P. la Šéz. Indián, zpráva o archetypu. Praha, 2003, nakladatelství Triton